

การแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรในภาคกลางตามหลัก

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

Problem Resolution on Poverty Economy Farmers in the Central Plains in Accordance with His Majesty's Sufficiency Economy Philosophy

ญาณวุฒิ ปิยะรัตนพัฒน์¹, ชมภูษ หุ่นนาค¹, จุมพล หนีมพานิช² และ ประภาส ปิ่นตบแต่ง³
Yanawuth Piyaratanaphat¹, Chompoonuch Hunnak¹, Jumpol Nimpanich² and
Prapart Pintobtang³

¹หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

¹Innovation Public Administration, Rajamangala University of Technology Rattanakosin

²สถาบันรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

²Public Administration, Rangsit University

³คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³Political Science, Chulalongkorn University

Received: January 22, 2019

Revised: March 5, 2019

Accepted: March 5, 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) บริบทหรือเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความยากจนของเกษตรกรในภาคกลาง (2) การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสหลัก (3) การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสทางเลือก และ (4) แนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง วิธีดำเนินการวิจัย ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบกรณีศึกษา โดยศึกษาจากเอกสาร แนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และเกษตรกร ซึ่งใช้วิธีสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ทฤษฎีความน่าจะเป็น ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง จำนวนทั้งสิ้น 30 คน โดยทำการวิเคราะห์แบบอุปนัย ผลการวิจัยพบว่า (1) บริบทหรือเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความยากจนมี 3 ปัจจัย คือ การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ, ภูมิหลังทางสังคม และสภาพเศรษฐกิจทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและชุมชน (2) การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสหลักส่งผลต่อความยากจนของเกษตรกรในภาคกลางเป็นอย่างมาก ทำให้เกษตรกรเกิดความยากจนเพิ่มมากขึ้น (3) การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสทางเลือกมี 4 ปัจจัย คือ การพัฒนาที่ต้องตอบสนองความต้องการของมนุษย์, การพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น, การพัฒนาที่มีลักษณะการพึ่งตนเองและการพึ่งพาแบบส่วนรวม และการพัฒนาที่คำนึงถึงผลกระทบและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และ (4) แนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในรูปแบบของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง การดำเนินงานต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับนโยบายของรัฐ จะส่งผลให้สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ความยากจน, เศรษฐกิจพอเพียง, เกษตรกรภาคกลาง, ยุทธศาสตร์การพัฒนา

Abstract

This study is aimed to study (1) context or conditioned impinging upon poverty of farmers in the Central Plains (2) problem resolution on poverty using main stream economic principles (3) problem resolution on poverty of farmers through alternative choices (4) problems, obstacles and approaches towards problem resolution on poverty of farmers along sufficiency economy The research methodology used herein is qualitative in nature case study via the study of document aries, concepts, theories, relevant research pieces and an in-depth interview. Key informants consist of community leaders, village scholars and knowledgeable farmers who understand of sufficiency economy very well sampling was carried out by purposively picked up, not using probability theory, totaling 30 persons It was found from the study that (1) contexts or conditions affecting poverty of the farmers in the Central Plains were four folds (1) natural disaster, socioeconomic characteristics both individual and communal levels (2) problem resolution on poverty via main stream economy principle affecting poverty of the farmers in Central Plains very severely leading to more poverty (3) problem resolution on poverty via alternative paths responds to the needs of people, development emerging from local wisdom, development that characterizes self-help and helping each other in the community and development that case for and conserve for environments (4) problems, obstacles and approaches towards problem resolution on poverty of farmers along sufficiency economy a la sufficiency villages supported by government policy were able to solve the problems of one village to the others sustainably

Keywords: poverty, sufficiency economy, farmers in the central plains, development strategy

บทนำ

ปัญหาความยากจนได้เปลี่ยนเป็นปัญหาในเชิงระบบ และโครงสร้างระดับประเทศที่สะสมมานานในสังคมไทย จนเป็นปัญหาสำคัญต่อความยั่งยืนของการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เป็นต้นมา แต่ยังไม่สามารถแก้ไขให้บรรลุผลที่แท้จริง ขณะที่สภาพแวดล้อมทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน ได้ทำให้ปัญหาความยากจนมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น ปัญหาความยากจนจึงจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นองค์รวมที่เชื่อมโยงมิติเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบภาวะวิกฤติครั้งนี้เกินกำลังในภาครัฐเพราะฉะนั้นทุกองค์ประกอบในสังคม โดยเฉพาะชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องเข้ามาโอบอุ้มผู้ที่ได้รับผลกระทบทั้งทางตรง และทางอ้อมไว้

(สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย, 2546)

แม้ว่าการให้คำจำกัดความของปัญหาความยากจนจะมีความแตกต่างไปบ้างตามมุมมองของนักวิชาการ แต่สิ่งที่นักวิชาการเห็นสอดคล้องกัน นั่นคือการแก้ไขปัญหาความยากจนของหลากหลายประเทศในโลก ยังไม่สามารถแก้ไขได้ รวมถึงประเทศไทยที่ถึงแม้รัฐบาลหลายสมัยที่ผ่านมาจะได้พยายามใช้แนวทางการพัฒนาตามแบบเศรษฐกิจกระแสหลักหรือระบบทุนนิยม ที่เน้นการผลิตความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ (economic growth) เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนหลากหลายรูปแบบ แต่ความยากจนโดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรมที่สะสมมานานก็ยังไม่ได้ ประเทศยากจนเกือบทุกประเทศในโลกต่างใช้ความพยายามในการแก้ไขปัญหาความยากจนแต่ส่วนมาก

ยังไม่ประสบผลสำเร็จ โดยเฉพาะในกรณีของเกษตรกรที่ถือเป็นกลุ่มคนที่พบเจอปัญหาความยากจนที่สุด (ประเวศ วะสี, 2545)

ผลการพัฒนาประเทศไทยในช่วง 40 กว่าปีก่อนหน้านี้ทั้งความเจริญและความเสื่อมถอย ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เอื้ออำนวย และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่เปลี่ยนไป ก่อนวิกฤตเศรษฐกิจการเงินปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยมีอัตราการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจอยู่ในระดับเฉลี่ยร้อยละ 7-8 ที่เน้นการเติบโตในเชิงปริมาณ แต่ไม่เน้นคุณภาพ ทำให้การพัฒนาขาดความสมดุลมีช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนสูงมาก อาจกล่าวได้ว่าผลการพัฒนาที่มีลักษณะรวยกระจุกจนกระจาย ระดับการพัฒนาของประเทศไทยไม่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะแนวโน้มภาวะสังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยมีปัญหาเพิ่มมากขึ้นสวนกับทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยค่าดัชนีการพัฒนาด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมได้มีการลดลงอย่างต่อเนื่อง (พีระ เจริญพร, 2560)

การเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลักหรือระบบทุนนิยม รัฐบาลไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ปีพ.ศ.2504 เป็นแผน 5 ปี ซึ่งมีสาเหตุจากคำแนะนำของธนาคารโลกที่เข้ามาศึกษาวิธีการดำเนินชีวิต สภาพปัญหา และสภาพการณ์ที่ทำให้ประชาชนในสังคมไทยตกอยู่ในภาวะยากจน แม้ผลที่เกิดจากการพัฒนาสู่ความทันสมัยจะมีประโยชน์หลายด้าน เช่นความสะดวกสบายจากการคมนาคมขนส่ง การมีเครื่องใช้ไฟฟ้า เทคโนโลยีสมัยใหม่ และบริการด้านการเงิน ก่อให้เกิดการเจริญเติบโตของรายได้ประชาชาติที่มีอัตราสูงมากขึ้น แต่การศึกษาเชิงปัญหาในเรื่องของการกระจายผลประโยชน์และรายได้ไปสู่เกษตรกร รวมถึงนโยบายของรัฐมีการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติเพื่อมุ่งเป้าหมายเชิงพาณิชย์ ทำให้การได้รับประโยชน์เกิดการกระจุกตัวอยู่กับคนบางกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีและมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับอำนาจรัฐ จนเกิดปัญหาสังคมที่มาจากความขัดแย้ง ความต้องการช่วงชิงทรัพยากร ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว ด้วยกระบวนการพัฒนาตามแนวทางระบบทุนนิยมสร้างรายได้มากขึ้นก็จริง แต่ป่าเริ่มหมดเนื่องจากมีการรุกรานพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่การเพาะปลูกพืชเพราะเกษตรกรต้องการจะมีรายได้จากการขายผลผลิตมากขึ้น

(เสรี พงศ์พิศ, 2548)

ผลกระทบของการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจกระแสหลักปรากฏชัดเจนจากวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทยในปี พ.ศ.2540 ทำให้รัฐบาลเริ่มทบทวนแนวทางการพัฒนาให้เป็นไปอย่างสมดุล สอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของประเทศมากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาให้อยู่บนรากฐานของท้องถิ่นตามแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม กำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม เพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจและสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ที่ได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการและเงินกู้จากธนาคารโลก (World Bank, 2001) หน่วยงานซึ่งภายหลังได้ยอมรับว่าแนวทางการพัฒนาตามเศรษฐกิจกระแสหลักที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญต่อคุณค่าพื้นฐานที่มีอยู่ในแต่ละสังคมเท่าที่ควร

การพัฒนาโดยใช้หลักเศรษฐกิจกระแสหลักทางเลือกในรูปแบบของการพัฒนาโดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง ในปี พ.ศ. 2545 เป็นปีแรกของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 รัฐบาลได้กำหนดให้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวาระแห่งชาติ เพราะในภาวะวิกฤตปี พ.ศ.2540 พบว่ามีชุมชนที่พึ่งตัวเองและสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ได้รับผลกระทบ ขณะเดียวกันมีการพัฒนาจากฐานรากสู่ความเจริญภายนอกอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ทำให้สรุปได้ว่าการพัฒนาของสังคมไทยมีพื้นฐานดั้งเดิมเป็นทุนที่มีได้หมายถึงเงินเท่านั้น แต่หมายถึงทุนทางสังคมที่เป็นคุณค่า ผ่านการรวบรวมกลุ่มภายในชุมชนที่เกิดจากความไว้วางใจ ความเอื้อเฟื้อ ความร่วมมือ การช่วยเหลือ เกื้อกูล และการตอบแทนซึ่งกันและกัน โดยสรุปได้ว่าสังคมไทยมีคุณค่าที่เป็นทุนทางสังคมของตัวเองมานานแล้ว มีการพัฒนาที่อยู่บนฐานของชุมชน ฐานแห่งศักยภาพและความสัมพันธ์ของคนเพื่อนำชุมชนสู่ความเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืน (พิทยา ว่องกุล, 2542 น. 5)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9-10 ได้อัญเชิญหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน สังคม จนถึงระดับประเทศ ซึ่งได้มีส่วนสร้างเสริมภูมิคุ้มกันและช่วยทำให้สังคมไทยสามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในระยะ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ทุกภาคส่วนในสังคมไทยเห็นพ้องร่วมกันน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งให้เกิดภูมิคุ้มกัน เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554)

การขับเคลื่อนการพัฒนาการเกษตรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการยอมรับจาก ชุมชนอย่างแพร่หลายว่าสามารถช่วยทำให้เกษตรกร และชุมชนมีความรู้และความเข้าใจในการพึ่งพาตัวเองในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนในการดำเนินกิจกรรม รวมถึงการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งปัจจุบันศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนที่มีอยู่ในทุกจังหวัด ถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ และเป็นสถานที่เพื่อการทดลองปฏิบัติเบื้องต้นในการประกอบอาชีพทางการเกษตร ให้กับเกษตรกร และสมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยมีลักษณะการดำเนินงานที่สำคัญกล่าวคือ เป็นแหล่งในการถ่ายทอดความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีวิทยากรผู้มีความรู้ประจำศูนย์ รวมถึงวิทยากรเฉพาะทางจากหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐ ราษฎร์ ประชาชน และภาคส่วนต่างๆ มาร่วมถ่ายทอดความรู้ให้กับคนภายในชุมชน และพื้นที่ใกล้เคียงในรูปแบบของการมีส่วนร่วม ผู้เข้ามาศึกษาสามารถฝึกฝนทักษะด้วยการลงมือปฏิบัติจริงในพื้นที่ของศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ภายใต้การดูแลและให้คำปรึกษาของวิทยากรที่กล่าวไว้ข้างต้น ตลอดระยะเวลาการดำเนินกิจกรรมก่อนการนำไปปฏิบัติจริงในพื้นที่ของตนเอง (ข่าวสำนักงานรัฐมนตรี, http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=45645&Key=news_act สืบค้นวันที่ 16 มีนาคม 2560)

กรมการพัฒนาชุมชน ของกระทรวงมหาดไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญในการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตของสังคมไทย ได้ริเริ่มคิดค้นและพัฒนาแบบกิจกรรมหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมาตั้งแต่ ปี 2549 โดยดำเนินโครงการและปรับปรุงพัฒนาเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจ พอเพียงต้นแบบ ในปี พ.ศ. 2552 จำนวน 160 หมู่บ้าน จนถึงปี พ.ศ. 2557 มีหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ จำนวน 5,427 หมู่บ้าน กระจายอยู่ ทุกอำเภอทุกจังหวัดทั่วประเทศอย่างน้อยอำเภอละ 6-7 หมู่บ้าน ที่พร้อม จะเป็นพี่เลี้ยงสำหรับถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่หมู่บ้านต่างๆ ที่ต้องการดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบโดยทุนของตนเอง

เป็น การขยายแนวคิดการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติให้ บังเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมทั่วทั้งประเทศให้แผ่นดินไทยได้ชื่อว่า “แผ่นดินปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” กรมการพัฒนาชุมชนได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาปรับใช้ในการส่งเสริมการดำเนินชีวิต ทั้งในระดับบุคคล ระดับ ครอบครัว และระดับหมู่บ้าน ทั่วประเทศ ส่งผลให้หมู่บ้านและชุมชนสามารถบริหารจัดการตนเองตามหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง ให้เป็นหมู่บ้าน อยู่เย็น เป็นสุข ตามยุทธศาสตร์ ของกรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งยึดหลักตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (กรมการพัฒนาชุมชน, <http://www.cdd.go.th/our-services/sufficiency-economy-village> สืบค้นวันที่ 16 มีนาคม 2560)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ที่ผ่านมารัฐบาลไทยได้มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาความยากจนหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่การใช้การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจแบบกระแสหลัก(ทุนนิยม) ที่เกิดความล้มเหลว ก่อให้เกิดความยากจนเป็นอย่างมาก แต่ในปัจจุบันผู้วิจัยขอเสนอว่า การพัฒนาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกร ด้วยหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง น่าจะเป็นทางในการแก้ไขปัญหาความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำได้ดีที่สุด เนื่องจากหลักเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นให้ผู้ผลิต หรือผู้บริโภค พยายามเริ่มต้นผลิตภายใต้ขอบเขต ข้อจำกัดของรายได้หรือทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งคือหลักในการลดการพึ่งพา เพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมการผลิตได้ด้วยตนเอง และลดภาวะเสี่ยงจากการไม่สามารถควบคุมระบบตลาดได้ รวมถึงยังสามารถนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างความมั่นคงในทางเศรษฐกิจได้ เพราะโดยพื้นฐานแล้วประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม เศรษฐกิจของประเทศจึงควรเน้นที่เศรษฐกิจการเกษตร เน้นความมั่นคงทางอาหาร เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับระบบเศรษฐกิจ และเป็นระบบเศรษฐกิจที่ลดความเสี่ยงหรือความไม่มั่นคงในระยะยาวได้

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาบริบทหรือเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความยากจนของเกษตรกรในภาคกลางของประเทศไทยว่ามีอะไรบ้าง ต่อมาการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสหลัก เหตุใดจึงล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาคความยากจน และสุดท้ายการพัฒนาทาง

เลือกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยใช้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน โดยแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร โดยผู้วิจัยศึกษา กรณีศึกษา เจริญเปรียบ หมู่บ้านบางน้ำผึ้ง สมุทรปราการ (หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับมั่งมี ศรีสุข) หมู่บ้านน้ำทรัพย์ จังหวัดเพชรบุรี (หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับมั่งมี ศรีสุข) และหมู่บ้านบ้านจิว จังหวัดปทุมธานี (หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับอยู่ดี กินดี) ซึ่งทุกหมู่บ้านผ่านการประเมินของคณะกรรมการอำนวยการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กระทรวงมหาดไทย โดยเลือกตัวอย่างหมู่บ้านระดับ มั่งมี ศรีสุข 2 หมู่บ้าน และหมู่บ้านระดับ อยู่ดี กินดี 1 หมู่บ้าน เพื่อที่จะเป็นแบบอย่างในเรื่องของการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้านอื่นๆ ได้นำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทหรือเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความยากจนของเกษตรกรในภาคกลาง
2. เพื่อศึกษาการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสหลัก
3. เพื่อศึกษาการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสทางเลือก
4. เพื่อศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับบริบทหรือเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความยากจน
วิทยากร เชียงกูล (2547 น. 26) กำหนดสภาพเงื่อนไขของความยากจนไว้ดังนี้
1) ขาดปัจจัยการผลิต และปัจจัยการยังชีพที่เหมาะสม ยกตัวอย่างเช่น ไม่มีที่ดิน หรือที่ดินไม่มีคุณภาพ ขาดน้ำ ขาดเงินทุน ไม่มีอุปกรณ์การผลิตของตัวเอง จำเป็นต้องกู้ยืมเงิน
2) ไม่ได้รับการศึกษา ที่จะช่วยทำให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น การผลิต การมีงานทำ และวิถีชีวิตที่เหมาะสม ส่วนใหญ่คือ ผู้นำครอบครัวได้รับการ

ศึกษาน้อย

3) เป็นผู้เสียเปรียบจากระบบความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจแบบระบบทุนนิยมผูกขาด การที่เกษตรกรไทยถูกโน้มน้าวให้ทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวจากนโยบายการพัฒนา และเศรษฐกิจระบบตลาด เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการปลูกข้าว และทำเกษตรผสมผสานที่ทำได้กินเพื่อใช้ในครัวเรือน มาเป็นการปลูกพืชเดี่ยวเพื่อจำหน่าย ส่งผลกระทบทำให้ต้นทุนการผลิตทางเกษตรกรรมราคาสูงมากขึ้น แต่ไม่เห็นผลตอบแทนต่ำ เนื่องจากมีระบบพ่อค้าผูกขาด ส่งผลให้เป็นหนี้ และเสียดอกเบี้ยยสูง

4) เป็นผู้เสียเปรียบในระบบโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมแบบระบบทุนนิยมใหม่ ทั้งในด้านการผลิตและการบริโภค เนื่องจากเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็ก มีทุนน้อยกว่า มีความรู้ความสามารถความเชี่ยวชาญในเรื่องการผลิตการตลาดน้อยกว่า

2. แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสหลัก

แนวคิดที่ใช้ในการพัฒนาของประเทศไทยเป็นการรับเอาอิทธิพลความคิดการพัฒนาระบบหลักมาโดยตลอด ถึงแม้ได้มีการเปลี่ยนในภายหลังก็ตาม ดังที่ วิวัฒน์ชัย อัตถากร (2544, น. 15-16) ได้สรุปไว้ว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดสามกลุ่มเป็นกลุ่มที่มีแนวคิดกระแสหลักแบบดั้งเดิม (ระยะแผน 1 ถึงแผน 4) กลุ่มที่มีแนวคิดกระแสหลักแบบปรับแต่ง (ระยะแผน 5) และกลุ่มที่มีแนวคิดการพัฒนาชนบทแบบผสม (แผน 6 เป็นต้นมา) โดยแนวคิดกระแสหลัก คือแนวคิดที่ยึดเอาแนวคิดและวิธีวิทยา ของเศรษฐศาสตร์ระบบทุนนิยมเป็นกรอบในการพิจารณา

3. แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจทางเลือก

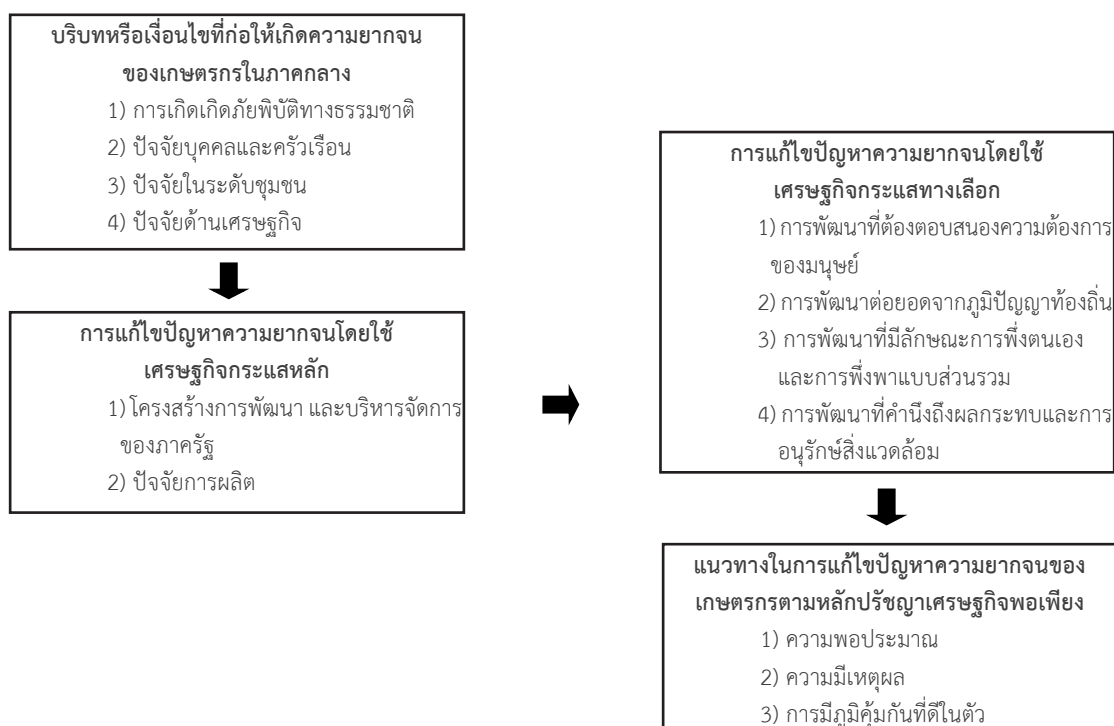
เนอร์ฟิน (Nerfin, 1977) ได้เสนอคุณลักษณะสำคัญของกระบวนการพัฒนาที่เรียกว่า การพัฒนาอีกแบบหนึ่งไว้ คือการพัฒนาที่ต้องตอบสนองความต้องการของมนุษย์ การพัฒนาที่มาจากพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาที่มีลักษณะการพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่คำนึงถึงผลกระทบและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปัจจัยทั้ง 4 ประการดังกล่าวนี้ย่อมจะต้องมีความเชื่อมโยงกัน ต้องมีกระบวนการพัฒนาในลักษณะองค์รวมที่ทำการพัฒนา

เป็นกระบวนการทางด้านวัฒนธรรม ที่พัฒนามนุษย์ โดยที่ไม่อาจละเลยสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ การพัฒนาอีกแบบหนึ่งเป็นหลักการที่ใช้ประโยชน์ได้ทั่วทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศโลกที่สาม โดยที่ในภาคปฏิบัติกำหนดนโยบายและการใช้เทคโนโลยีอาจแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ

4. แนวคิดเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การปฏิบัติตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาตนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของมัชฌิมาปฏิปทาและความไม่ประมาท โดยพิจารณาถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบและความดี ประกอบการตัดสินใจและความประพฤติปฏิบัติ ซึ่งในการปฏิบัติตัวตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชโอวาทว่า (สมพร เทพสิทธา, 2546) พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลดพยายามละความชั่วที่ตนเองมีอยู่ พยายามก่อคุณความดีให้แก่ตัวเองอยู่เป็นประจำ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้น ให้เจริญงอกงามสมบูรณ์ขึ้น โดยพระองค์ทรงย้ำเน้นว่าคำสำคัญที่สุด คือคำว่า พอ ต้องสร้างความพอที่มีเหตุผลให้กับตนเองให้ได้และเราก็จะเจอกับความสุข

กรอบแนวคิดการวิจัย

อาจสรุปได้ว่าที่ผ่านมารัฐบาลไทยได้มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาความยากจนหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่การใช้การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจแบบกระแสหลัก (ทุนนิยม) ที่ก่อให้เกิดความยากจนเป็นอย่างมาก และเมื่อได้รับรู้ถึงสาเหตุของความยากจนแล้ว จึงได้นำมาวิเคราะห์และนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหา โดยการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยหลักเศรษฐกิจพอเพียง น่าจะเป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำได้ดีที่สุด เนื่องจากหลักเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นให้ผู้ผลิต หรือผู้บริโภค พยายามเริ่มต้นผลิต หรือบริโภค ภายใต้ขอบเขต ข้อจำกัดของรายได้หรือทรัพยากรที่มีอยู่ไปก่อน ซึ่งคือหลักในการลดการพึ่งพา เพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมการผลิตได้ด้วยตนเอง และลดภาวะเสี่ยงจากการไม่สามารถควบคุมระบบตลาดได้ รวมถึงยังสามารถนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างความมั่นคงในทางเศรษฐกิจได้ เพราะโดยพื้นฐานแล้วประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม เศรษฐกิจของประเทศจึงควรเน้นที่เศรษฐกิจการเกษตร เน้นความมั่นคงทางอาหาร เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับระบบเศรษฐกิจ และเป็นระบบเศรษฐกิจที่ลดความเสี่ยง หรือความไม่มั่นคงในระยะยาวได้ อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการศึกษา คือวิธีการวิจัยที่เน้นการศึกษากรณีเฉพาะเจาะจง จุดเน้นอยู่ที่สิ่งที่ถูกศึกษา ซึ่งต้องมีลักษณะเจาะจง มีขอบข่ายที่กำหนดได้ชัดเจน มีความสมบูรณ์ในตัวเองหรือสามารถให้ข้อมูลได้มาก โดยใช้กรณีศึกษาที่เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ บ้านบางน้ำผึ้ง ตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ (หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับมั่งมี ศรีสุข) หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ บ้านน้ำทรัพย์ หมู่ 9 ตำบลแก่งกระจาน อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี (หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับมั่งมี ศรีสุข) และหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ตำบลบ้านจั่ว อำเภอสสามโคก จังหวัดปทุมธานี (หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับอยู่ดี กินดี)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ เกษตรกรในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ บ้านบางน้ำผึ้ง ตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ (หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับมั่งมี ศรีสุข) หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ บ้านน้ำทรัพย์ หมู่ 9 ตำบลแก่งกระจาน อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี (หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับมั่งมี ศรีสุข) และหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ตำบลบ้านจั่ว อำเภอสสามโคก จังหวัดปทุมธานี (หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับอยู่ดี กินดี) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วย 3 กลุ่ม ดังนี้ ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน แบ่งเป็นพื้นที่ละ 1 คน เนื่องจากเป็นแกนนำหลักในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 6 คน แบ่งเป็นพื้นที่ละ 2 คน เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จก่อนและนำความรู้มาแบ่งปันให้คนในหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจนและเป็นส่วนสำคัญในการทำให้หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการยอมรับเป็นเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ กลุ่มของเกษตรกรที่อยู่ในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ จำนวน

21 คน โดยแบ่งออกเป็นพื้นที่ละ 7 คน เนื่องจากเป็นผู้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความยากจนของหมู่บ้าน ซึ่งนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเทคนิคในการเก็บข้อมูล ผู้ตอบคำถามซึ่งมีลักษณะเป็นการถามเจาะลึกเพื่อทำให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและลึกซึ้งมากกว่าการใช้วิธีสัมภาษณ์ในรูปแบบอื่น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการประสานงานกับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ 3 แห่งเพื่อขออนุญาตในการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งติดต่อกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อขอวันและเวลาดำเนินการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ วิธีการสัมภาษณ์ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้รับทราบพร้อมกับขอความอนุเคราะห์ผู้ให้ข้อมูล เพื่อขอสัมภาษณ์เชิงลึก ตามกรอบแนวคิดในการวิจัย และรวบรวมเอกสารจากผู้ให้ข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์และตอบคำถามการวิจัย โดยนำบันทึกการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดมาถอดความอย่างละเอียด และคัดกรองเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับคำถามการวิจัยที่ทำการศึกษา โดยแยกตามกลุ่มของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่รวบรวมได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยรวบรวมข้อมูลและอธิบายขยายความพรรณนาตามข้อเท็จจริงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อให้ตอบคำถามการวิจัยตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้

ผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยข้างต้นสามารถสรุปผลการศึกษตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังนี้

1. บริบทหรือเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความยากจนของเกษตรกรในภาคกลาง

ผลการวิจัยพบว่า บริบทหรือเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความยากจนมี 4 ประเด็น ดังนี้

1.1 การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ ผล

การวิจัยของ 3 หมู่บ้าน พบว่า ได้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติขึ้น คือน้ำท่วม ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และปัญหาภัยแล้ง ส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถที่จะทำการเกษตรได้ จึงทำให้ไม่มีรายได้

1.2 ปัจจัยบุคคลและครัวเรือน ผลการวิจัยของ 3 หมู่บ้าน พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีครอบครัวขนาดใหญ่ มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวจำนวนมาก บางครอบครัวมีสมาชิกมากถึง 10 คน ในสมัยก่อน ทำให้เกิดความ

1.3 ปัจจัยชุมชน ผลการวิจัยของ 3 หมู่บ้าน พบว่า เกษตรกรไม่มีพื้นที่ทำกิน และคนในชุมชนยังขาดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

1.4 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ผลการวิจัยของ 3 หมู่บ้าน พบว่า ปี พ.ศ.2540 เกิดสภาวะพองสบู่แตก เกษตรกรในขณะนั้นมีการทำเกษตรกรรมแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น การปลูกข้าวโพด และฝ้าย ซึ่งมีระบบพ่อค้าคนกลางเข้ามา ทำให้โดนพ่อค้าคนกลางกดราคา

2. การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสหลัก

ผลการวิจัยพบว่า การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสหลัก การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจพอเพียงแบบกระแสหลัก มีนโยบายของรัฐที่โน้มน้าวให้ทำการเกษตรในเชิงปริมาณ ซึ่งทำให้ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ยังอยู่ที่กลุ่มนายทุน เกิดความเหลื่อมล้ำของสังคม เป็นสาเหตุให้เกิดความยากจนของเกษตรกรในประเทศไทย

3. การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสทางเลือก

จากการวิจัยพบว่า การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสทางเลือกมี 4 ประเด็น ดังนี้

3.1 การพัฒนาที่ต้องตอบสนองความต้องการของมนุษย์ พบว่า การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถตอบสนองปัจจัย 4 ได้จริง โดยเริ่มทำกันเองก่อนจนภาครัฐเข้ามาเห็นก็จะมึงงบประมาณเข้ามาช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง และดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ตามหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข เริ่มจากการ เปลี่ยนจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว มาเป็นการทำเกษตรผสมผสาน

3.2 การพัฒนาที่มาจากพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า การพัฒนาที่มาจากพัฒนา

ต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้าน เช่นภูมิปัญญาชาวบ้าน สามารถช่วยส่งเสริมในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้ ยกตัวอย่างเช่น มีภูมิปัญญาด้านศิลปะ ด้านวัฒนธรรม การทำปุ๋ยจากธรรมชาติ

3.3 การพัฒนาที่มีลักษณะการพึ่งตนเอง พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกัน จึงเป็นจุดที่ทำให้หมู่บ้านเข้มแข็ง มีการประชุมทุกเดือน มีสหกรณ์ และมีกระบวนการประชาธิปไตยอยู่ในสหกรณ์ ทำให้เกิดหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งขึ้น

3.4 การพัฒนาที่คำนึงถึงผลกระทบและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พบว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนจะมีหลายโครงการ เช่น การจัดกิจกรรมปลูกป่า มีการอนุรักษ์ป่าเป็นพื้นที่สีเขียวจนเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ได้มูลค่าจากป่าที่โดยไม่ต้องทำลาย

4. แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากการวิจัยได้ค้นพบแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังนี้

4.1 นโยบายของรัฐบาลซึ่งได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาขับเคลื่อนเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในแผนปฏิบัติงานประจำปีของหน่วยงานภาครัฐ พบว่า รัฐบาลได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาขับเคลื่อนเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในแผนปฏิบัติงานประจำปีของหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงาน เช่น นโยบายของกรมพัฒนาชุมชน กรมสาธารณสุข อนามัย กรมวิชาการ เกษตร

4.2 การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้อำนาจ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข พบว่า

4.2.1 หลักพอประมาณ คือการทำเท่าที่ตนเองทำได้ ไม่ทำอะไรที่เกินตัว มีการปลูกพืชผักสวนครัว ก็จะช่วยลดรายจ่ายได้ และที่สำคัญคือการทำบัญชีครัวเรือน เพื่อที่จะได้ให้เห็นความชัดเจนว่าเราได้ยึดหลักหลักพอประมาณ

4.2.2 หลักความมีเหตุมีผล คือการทำอะไรก็ต้องคิดก่อนทำ ทำด้วยความมีเหตุมีผล มีการรวมกลุ่มร่วมกันวิเคราะห์เดือนละ 1 ครั้ง โดยมีการวิเคราะห์ด้วยข้อมูลความรู้ ที่ภาครัฐเข้ามาให้ความรู้อยู่ตลอดเวลา ทำให้

ชุมชนได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์อย่างมีเหตุมีผล

4.2.3 หลักการมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือชุมชนมีเศรษฐกิจชุมชน มีสหกรณ์ออมทรัพย์ และมีวิสาหกิจชุมชนที่มีมากมายหลายกลุ่ม ซึ่งการรวมตัวกันเป็นวิสาหกิจชุมชนก็จะได้รับการสนับสนุนจากทางราชการด้วย ส่งผลชุมชนมีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้น

การอภิปรายผล

การนำเสนอการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยมีดังนี้

1. บริบทหรือเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความยากจนของเกษตรกรในภาคกลาง พบว่า มี 4 ประเด็น ดังนี้

1.1 การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ ส่งผลต่อความยากจนของเกษตรกร คือน้ำท่วม ภัยแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถที่จะทำการเกษตรได้ จึงทำให้ไม่มีรายได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ สมพร เทพสิทธิ์า (2546 น. 51 – 60) จักรกฤษณ์ นรติผดุงการ (2523 น. 43) กล่าวคือ ความยากจนมีสาเหตุจากการที่จะต้องพึ่งพาธรรมชาติ และดินฟ้าอากาศ ส่วนใหญ่ประชาชนมีอาชีพเป็นเกษตรกร ซึ่งการทำเกษตรกรรมจำเป็นที่จะต้องพึ่งธรรมชาติ ซึ่งมักให้ผลร้ายมากกว่าให้ผลดี

1.2 ปัจจัยบุคคลและครัวเรือน คือคนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีครอบครัวขนาดใหญ่ มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวจำนวนมาก สอดคล้องกับแนวคิดของ ชัยวุฒิ ชัยพันธุ์ (2544 น. 171) กล่าวคือ สาเหตุของความยากจนว่าครอบครัวมีขนาดใหญ่เกินไป ครอบครัวที่มีสมาชิกถึง 7 คนนั้นเป็นครอบครัวที่ยากจนมากกว่าครอบครัวที่มีสมาชิกเพียงคนเดียว

1.3 ปัจจัยชุมชน คือเกษตรกรไม่มีพื้นที่ทำกิน และคนในชุมชนยังขาดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น สอดคล้องกับแนวคิดของ ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา (2548 น. 8 – 10) ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ (2545 น. 15 – 21) วิทยากร เชียงกูล (2547 น. 26) กล่าวคือ ปัจจัยการผลิต และการเข้าถึงทรัพยากรของสังคม การไม่มีที่ดินทำกิน การขาดแคลนทุน การขาดศักยภาพการผลิต การไม่รู้วิธีทางในการจัดจำหน่ายสินค้า ทำให้จำเป็นต้องพึ่งพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น และยังคงเช่าที่ดินอยู่ ส่งผลให้มีต้นทุนสูง แต่ผลตอบแทนต่ำ

1.4 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ คือ ในปี พ.ศ.

2540 เกิดภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ขณะนั้นเกษตรกรได้รับคำแนะนำจากรัฐบาลให้ทำเกษตรกรรมแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดความยากจนเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ วิทยากร เชียงกูล (2547 น. 26) กล่าวคือ ภาวะเศรษฐกิจที่ถดถอย ทำให้เกิดการว่างงานจำนวนมาก จากการที่เกษตรกรไทยถูกโน้มน้าวให้ทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว ส่งผลกระทบทำให้ต้นทุนการผลิตทางเกษตรกรรมมีราคาสูงมากขึ้น แต่ผลตอบแทนต่ำ เนื่องจากมีระบบพ่อค้าคนกลางเข้ามาตราดรา

2. การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสหลัก พบว่า นโยบายของรัฐที่โน้มน้าวให้ทำการเกษตรในเชิงปริมาณ ทำให้ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ยังอยู่ที่กลุ่มนายทุน เป็นสาเหตุให้เกิดความยากจนของเกษตรกรในประเทศไทย สอดคล้องกับแนวคิดของ บุษบง ชัยเจริญวัฒน์ (2545) อภิชัย พันธเสน (2550) วิทยากร เชียงกูล (2547 น. 26) กล่าวคือ การพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม ได้ทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำของการพัฒนาและการกระจายรายได้ คนส่วนใหญ่เป็นผู้เสียเปรียบในระบบโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมแบบระบบทุนนิยมใหม่ ทั้งในด้านการผลิตและการบริโภค เพราะทำงานแข่งขันในระบบทุนนิยมสักรุ่นทุนที่มีขนาดใหญ่ไม่ได้ เนื่องจากผู้ประกอบการขนาดเล็กมีทุนน้อยกว่า มีความรู้ความสามารถความเชี่ยวชาญในเรื่องการผลิตการตลาดน้อยกว่า และมีการกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง

3. การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสทางเลือก พบว่า การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้เศรษฐกิจกระแสทางเลือกมี 4 ประเด็น ดังนี้

3.1 การพัฒนาที่ต้องตอบสนองความต้องการของมนุษย์ พบว่า การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยเศรษฐกิจพอเพียงสามารถตอบสนองปัจจัย 4 ได้จริง แต่จะต้องเริ่มจากภายในชุมชนก่อน สอดคล้องกับแนวคิดของ (ยศ สันตสมบัติ, 2542 น. 200-201) ที่กล่าวว่าชุมชนจะต้องมีศักยภาพในการกำหนดและจัดการชีวิตตนเอง คือชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ไม่มีการแทรกแซงและครอบงำจากภายนอก มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง มีความเคารพในจารีตประเพณี ระบบคุณค่าและรากเหง้าทางวัฒนธรรม

3.2 การพัฒนาที่มาจากพัฒนาต่อยอด

จากภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า การพัฒนาที่มาจากพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้าน เช่นภูมิปัญญาชาวบ้าน มีส่วนช่วยส่งเสริมในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้จริง สอดคล้องกับ (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2542 น. 36) ที่กล่าวว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดที่เด่นมากในบรรดาการพัฒนาทางเลือกเงื่อนไขที่สำคัญคือมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับมาใช้ใหม่ในสังคมไทยซึ่งบทสรุปที่สำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนคือ การแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์ทางด้านสังคมของไทยควรจะมีแนวทางคิดและวิธีสัณทัศน์แบบใหม่ โดยเห็นว่าทุกสิ่งในชุมชนล้วนแต่เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และสอดคล้องกับ (ยศ สันตสมบัติ, 2542 น. 200-201) ที่กล่าวชุมชนเรียนรู้ คือ คนจะต้องเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเน้นการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นเป็นหลัก ชุมชนควรมีแนวทางการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอโดยสืบทอดภูมิปัญญาเดิมและปรับเปลี่ยนใช้เข้ากับวิทยาการสมัยใหม่ ที่จะตอบสนองความต้องการของยุคสมัยได้อย่างแท้จริงถ้าเป็นชุมชนชนบทที่ทำการผลิตในภาคเกษตรนัยยะสำคัญของการเป็นชุมชนศึกษาย่อมแปลว่าชุมชนดังกล่าวมีการปรับปรุง คัดเลือกและพัฒนาสายพันธุ์พืชโดยตลอดสามารถควบคุมระบบการผลิตและสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกได้อย่างเท่าทัน

3.3 การพัฒนาที่มีลักษณะการพึ่งตนเอง พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกัน จึงเป็นจุดที่ทำให้หมู่บ้านเข้มแข็ง มีการดูแลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีกระบวนการประชาธิปไตยอยู่ในสหกรณ์ ทำให้เกิดหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งขึ้น เกิดความร่วมมือร่วมใจกัน มีความสามัคคีกันในชุมชน สอดคล้องกับ (นันทนีย์ กมลศิริพิชัยพร, 2549 น. 280) ที่กล่าวว่า การคิดพึ่งตนเองและซึ่งกันและกันในชุมชน ในการจัดกิจกรรม เมื่อมีปัญหาจากการดำเนินชีวิตก็ให้ใช้ปัญหาพิจารณาหาตัวต้นเหตุของปัญหาและแก้ไขปัญหาไปตามสาเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิด ด้วยความรู้ความเข้าใจ ความสามารถที่ตัวเองมีอยู่ก่อนจะคิดพึ่งพิงผู้อื่น และมีการปรึกษาหารือ พึ่งพาอาศัยกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน

3.4 การพัฒนาที่คำนึงถึงผลกระทบและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พบว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนจะมีโครงการ เช่นหมู่บ้านจะมีการจัดกิจกรรมปลูกป่าเพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชนให้รู้สึกมีส่วนร่วม สอดคล้อง

กับ (กิติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2540 น. 77-80) ที่กล่าวว่า การพัฒนาแนวนิเวศ เสนอนโยบายการปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไม่ควรเน้นแต่ผลประโยชน์ของมนุษย์เพียงแคฝ่ายเดียว แต่ควรพิจารณาถึงนิเวศวิทยาโดยรวม (eco-centrism) สภาพแวดล้อมควรจะต้องเปรียบเสมือนบ้านที่มนุษย์ชาติได้พักอาศัย ไม่ใช่แหล่งทรัพยากรที่มั่งคั่งที่มนุษย์กอบโกยแต่ผลประโยชน์ และการพัฒนาที่ยั่งยืน คือการเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคำนึงถึงประสิทธิภาพและระวังไม่ให้เกิดการพัฒนาก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากรต้องไม่ใช้จนมากเกินไป หรือเร็วจนทรัพยากรใหม่เกิดขึ้นมาทดแทนไม่ทันต่อการใช้ ต้องสร้างมลภาวะต้องให้น้อยที่สุด ซึ่งคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมเป็นหัวใจสำคัญ

4. แนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า

4.1 การมีนโยบายของรัฐบาลที่ได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาขับเคลื่อนเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในแผนปฏิบัติงานประจำปีของหน่วยงาน รัฐบาลได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาขับเคลื่อนเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในแผนปฏิบัติงานประจำปีของหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงาน เช่น นโยบายของกรมพัฒนาชุมชน กรมสารธารณะสุข อณามัย กรมวิชาการเกษตร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ประสบความสำเร็จ และมีการสร้างคนต้นแบบเพื่อเป็นตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมให้กับคนในชุมชน และทำให้คนในชุมชนหันมาให้ความสนใจในการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับ งานวิจัย ของ นิรุติถึงนาค และ ชมพูนุช เมฆเมืองทอง (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิจัยและพัฒนากรณีศึกษาเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมหาสารคามผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลให้การดำเนินชีวิตของเกษตรกรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงประสบความสำเร็จ คือการได้รับกำลังใจจากหน่วยงานรัฐ เพราะเกษตรกรยังมีความเชื่อว่าการที่มีหน่วยงานรัฐไปเยี่ยมเยียน จะก่อให้เกิดกำลังใจ นอกจากจะได้ทราบแนวทางในการแก้ไขปัญหาในด้านต่างๆ นอกจากนี้ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ค้นพบจากการวิจัย คือการสร้างตัวอย่างของความสำเร็จเป็นหัวใจสำคัญของการขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของเกษตรกรได้อย่างสำเร็จ เพราะสังคมเกษตรกรยังต้องการความเชื่อมั่น และ

หากมีตัวอย่างในชุมชนของตน มีเจ้าหน้าที่ภาครัฐส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งแล้วจะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มั่นใจ และผลักดันให้เกิดแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ประสบผลสำเร็จของเกษตรกรในจังหวัดมหาสารคามต่อไป

4.2 การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้หลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข พบว่า สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้จริง โดยต้องปฏิบัติตามตนหลักพอประมาณ คือการทำเท่าที่ตนเองทำได้ ทำไหว มีการทำบัญชีครัวเรือน เพื่อที่จะได้ให้เห็นความชัดเจนว่าเราได้ยึดหลักหลักพอประมาณ หลักความมีเหตุมีผล คือ การรวมกลุ่มร่วมกันวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนเดือนละ 1 ครั้ง โดยมีการวิเคราะห์ด้วยข้อมูลความรู้ ที่ภาครัฐเข้ามาให้ความรู้อยู่ตลอด และหลักการมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ มีสหกรณ์ออมทรัพย์ และมีวิสาหกิจชุมชนที่มีมากมายหลายกลุ่ม ซึ่งการรวมตัวกันเป็นวิสาหกิจชุมชนก็จะได้รับการสนับสนุนจากทางราชการด้วย ส่งผลชุมชนมีความเข้มแข็ง สอดคล้องกับแนวคิดของ เสรี พงศ์พิศ (2550) นันทิย์ กมลศิริพิชัยพร (2549) กล่าวคือ ที่กล่าวว่า ความพอประมาณ ประกอบด้วยทำสิ่งต่างๆ ให้พอเหมาะกับเงินทุน ความมีเหตุผลต้องมีการวิเคราะห์ปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหา มีการเรียนรู้ ฝึกอาชีพทางการเกษตรอย่างหลากหลาย การมีภูมิคุ้มกันที่ดีต้องมีการรวมกลุ่ม เพื่อเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชนด้วยทุนทางสังคมที่มีอยู่ ชุมชนได้รวมตัวกันทำกิจกรรม ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ การก่อตั้งร้านค้าในชุมชน การทำวิสาหกิจชุมชน ด้านสังคม เช่น รวมตัวกันทำกิจกรรมด้านรักษาสภาพแวดล้อม รวมตัวกันป้องกันชุมชนเป็นอาสาสมัครชุมชน ด้านศีลธรรม เช่น การจัดการทำบุญหมู่บ้าน การให้พระมาช่วยสอนคุณธรรมในสถานศึกษา การร่วมมือทำกิจกรรมภายในวัด ด้านการศึกษา เช่น กิจกรรมรวมกลุ่มเพื่อศึกษาร่วมกันผ่านศูนย์การเรียนรู้หรือสถานศึกษาเกษตรในหมู่บ้าน ด้านสวัสดิการ เช่น ก่อตั้งกองทุนสวัสดิการ กองทุนข้าว ธนาคารชุมชน ด้านทรัพยากร เช่น การรวมกลุ่มรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และต้องมีเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นระบบทำมากกว่า 3 อย่างขึ้นไป เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น เช่น เกษตรผสมผสานวิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ ก็จะเป็นภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนได้อย่างดี

ข้อเสนอแนะ

1 ข้อเสนอแนะต่อผลการวิจัย

1.1. การกำหนดนโยบาย ควรจะให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย เพื่อให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์ตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชน เพราะบางนโยบายยังไม่ตรงกับความต้องการของชุมชนคือให้นโยบายมาไม่ตรงกับเป้าหมายที่หมู่บ้านต้องการ

1.2 ชุมชนอื่นๆ ที่สนใจจะพัฒนาหมู่บ้านตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง สามารถดำเนินแนวทางการดำเนินตามหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบกรณีศึกษา และการนำรูปแบบในการพัฒนาตามผลการศึกษานี้ไปใช้ได้ เนื่องจากเป็นแนวทางการดำเนินที่ส่งเสริมการนำนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง ไปสู่การปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตาม รูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามผลการศึกษานี้ เป็นรูปแบบในภาพรวม ดังนั้น ในการดำเนินงานจะต้องพิจารณาเทคนิควิธีการระดับย่อยๆ ให้เหมาะสมกับบริบทเป็นกรณีไป

1.3 ควรมีการเชื่อมโยงเครือข่ายหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงว่าในแต่ละที่มีผลิตภัณฑ์อะไรเด่นๆ อย่างเช่น ชุมชนของมีเครือข่ายอยู่ที่สมุทรสาคร ที่ทำกะปิอร่อยมาก ก็ส่งกะปิของเขามาขาย มาทำกิน เป็นการดึงดูดศักยภาพของแต่ละที่ออกมา เป็นการเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อให้ได้สินค้าที่ดี และราคาไม่แพง ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ก็จะเป็นเครือข่ายและฐานข้อมูลให้กับทุกชุมชน

1.4 ในการส่งเสริมให้ทำอาชีพต่างๆ ควรจะช่วยหาตลาดรองรับให้ด้วย เพราะว่าการส่งเสริมให้ทำอะไรต่างๆ ส่งเสริมแต่ ไม่มีการหาตลาดไว้ ก็จะทำให้เกิดปัญหาตามมาได้ ยกตัวอย่างเช่น รัฐบาลบอกให้ปลูกกล้วย แต่ไม่มีตลาดที่รองรับ ราคาผลผลิตก็ตกต่ำตามมา

1.5 จากการวิจัย พบว่า กลยุทธ์ที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจน คือการทำให้เห็นเป็นตัวอย่างจากคนต้นแบบ ที่ริเริ่มให้เห็นก่อนว่า เศรษฐกิจพอเพียง สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้จริง จากนั้นคนในหมู่บ้านอื่นๆ ก็จะสนใจที่จะทำตามคนต้นแบบ จึงควรที่จะสนใจในการสร้างคนต้นแบบให้เพิ่มมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาวิจัยการประเมินผลจากการนำนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ เพื่อวัดผลการดำเนินตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าได้รับผล

สำเร็จหรือไม่

2.2 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพ
ปัญหาในการจัดการด้านโครงสร้างการพัฒนา และบริหาร

จัดการของภาครัฐ ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความ
ยากจนได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

References

- Attathakorn, W. (2001). *Planned, building a house with unmatched plan*. Bangkok: October Printings Co., Ltd. (in Thai)
- Chaicharoenwatthana, B., et al. (2002). *Challenges of the law and development policies to poverty in Thailand*. King Prajadhipok's Institute. Bangkok: King Prajadhipok's Institute. (in Thai)
- Chaiphon, C. (2001). *Rural sustainable development*. Bangkok: Chulalongkorn University. (in Thai)
- Chareonporn, P. (2017). *Medium Income Trap*. Retrieved from <http://www.knowledgefarm.in.th/report-literature-review-on-mit>
- Chiangkun, W. (2004). *Sustainable development and solutions to poverty*. Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited. (in Thai)
- Community Development Department. (2012). *Procedures to evaluate sufficiency economy model village*. Retrieved from http://www.cddburi.com/photo1/75.docNewsID=45645&Key=news_act. (in Thai)
- Kamonsiriphichaiphon, N. (2006). *Sustainable development*. Chanthaburi: Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University. (in Thai)
- Kanchanachittra, C. (2005). *The structural factors of poverty*. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. (in Thai)
- Keawthep, K. (1999). *Critique of Thai Capitalism: The current fall aspect*. Bangkok: Edison Press Co., Ltd.
- Nontapattamadul, K. (1997). *Social policy and social welfare*. (2nded.). Bangkok: Thammasat University. (in Thai)
- Noratiphadungkan, C. (1980). *New concepts in development and planning countryside, Provinces, Districts, and Sub-districts: theory and practice*. Bangkok: San Muanchon. (in Thai)
- Nerfin (Ed). (1977). *Another Development: Approaches and strategies*. Uppsala: Dag Hammarskjold Foundation.
- Office of the National Economics and Social Development Council. (2011). *The eleventh national economic and social development plan (2012-2016)*. Bangkok: Prime Minister Office. (in Thai)
- Phanthasen, A. (2007). *A body knowledge synthesis of sufficiency economy*. Bangkok: Thailand Research Fund. (in Thai)
- Phetprasert, N. (2002) *Poor Thai citizens under crisis*. Bangkok: Political Economy Center. (in Thai)
- Phongphit, S. (2007). *Sufficiency economy is in your heart*. Bangkok: Charoen Wit Printing House. (in Thai)

- Pongphit, S. (2001). *Learning community*. Bangkok, Thailand: Palang Panya Co., Ltd. (in Thai)
- Prime Minister Office. (2016). *The minister newslines 246/2016*. Retrieved from <http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?>
- Santasombat, Y. (1999). *Biodiversity and local wisdom for sustainable development*. Chiang Mai: Nontaburi Printing Co., Ltd. (in Thai)
- Thepphasittha, S. (2003). *Following in the footsteps of His Majesty King Bhumibol Adulyadej—sufficiency economy: A solution to poverty and corruption*. Bangkok: Srimuang Printing. (in Thai)
- Thungnark, N., & Makemuengthong, C. (2007). A development study of farmers' way of life based on the sufficient-economy philosophy: A case study of Maha Sarakham. *NIDA Development Journal*, 47(1), 182-193.
- Wasi, P. (2002). *National strategy on poverty reduction*. Bangkok: Local Development Institute and Thailand Social Investment Fund. (in Thai)
- Wongkun, P. (1999). *Communitarianism's strategy, constructing holistic and network communities through Thailand strategy (1999-2000)*. Bangkok: Amarin Book Center. (in Thai)
- World Bank. (2001). *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. Washington: Oxford University Press.

